

Politični razgledi

K socialnemu programu hitlerjevcev

Nemško narodno-socialistično gibanje se po svojih nazorih o državnih, družbenih in kulturnih problemih v splošnem ne razlikuje od podobnih gibanj pri drugih narodih; ni težko ugotoviti na njem vseh tipičnih znakov ideologije integralnega nacionalizma ali fašizma, ki je nastal proti koncu 19. stoletja in se kmalu pojavil v kulturnem in političnem življenju vseh glavnih evropskih narodov. V enem oziru pa se hitlerjevstvo vendar razlikuje od vseh podobnih gibanj; medtem ko je bilo še pred nekaj leti le majhna opozicionalna grupa, je zajelo sredi svetovne gospodarske krize in prav zaradi krize široke ljudske mase in se izoblikovalo v najmočnejšo nemško politično stranko. Hitlerju se je pridružil tudi del delavstva in zlasti še „petega stanu“, t. j. brezposelnih. — Nemci so danes edini narod na svetu, kjer je gospodarska kriza privedla široke mase v fašizem. Te dejstvo nam more biti nesimpatično, kljub temu pa ga moramo poskušati razumeti in razložiti; zato je vprašanje socialnega programa nemških narodnih socialistov in njegove atrakcijske sile danes posebno zanimivo in važno.

Prvi vtis je, da imamo pred seboj neko svojevrstno kombinacijo konservativnih in socialističnih nazorov, ki nam pa postane do neke mere razumljiva, če si priključimo v spomin razvoj evropskih socialnih nazorov v 19. stoletju. V dobi liberalnega kapitalizma obstajata namreč poleg apologetov novega gospodarskega in socialnega sistema, poleg propovednikov tehničnega napredka in gospodarske svobode tudi dva tabora njegovih nasprotnikov: konservativci, braneči sistem, ki je vladal pred nastopom liberalizma, in socialisti, ki pozdravljajo napredek tehnike, medtem ko smatrajo gospodarski liberalizem sicer za nekaj nujnega, vendar pa le prehodnega, in se bore proti njemu za uveljavljenje novega socialističnega reda. Med obema nazoroma je seveda ogromna razlika, vendar je razumljivo, da se v kritiki liberalnega sistema do neke meje strinjata in vplivata drug na drugega. To velja zlasti za Nemčijo, kjer je gospodarski konservatizem precej močan in tudi po l. 1849. ni tako brezpomemben kakor v zapadni Evropi. Sem spada znano dejstvo, da je Bismarck v svoji borbi z liberalci že v šestdesetih letih preteklega stoletja iskal stikov z Lassalleom in petnajst let pozneje uvedel „novi kurz“: prekinil je s tradicijo svobodne trgovine in začel z izrazitim protekcionizmom ščititi interese nemškega poljedelstva in industrije; podržaval je nemške železnice in uvedel socialno zavarovanje delavstva; poskušal je s „Sozialistengesetz“-om udušiti socialno demokracijo, medtem ko je v istem času berlinski dvorni pridigar Stöcker ustanovil prvo narodno-socialistično stranko z antisemitskim programom. Na nemških univerzah so se pojavili katederski socialisti, ki so se s teoretičnimi, nacionalnimi in socialnimi argumenti z uspehom uveljavili proti doktrini gospodarskega liberalizma. Ni mogoče tajiti, da se je Nemčija oddaljila od teorije in prakse čistega gospodarskega liberalizma prej kakor zapadne demokracije. Vendar pa bi bila velika napaka, če bi pretiravali važnost teh dejstev: nemški nacionalizem, ki se je zbiral okrog cesarstva, in delavstvo, ki je ostalo zvesto socialni demokraciji, sta si bila slejkoprej nasprotnika, in ko je voditelj historične šole nemških socialnih ekonomov Gustav Schmoller izjavil l. 1910. v svojem berlinskem rektorskem govoru, da vidi bodočnost v združitvi nemškega imperija in delavskega razreda, je izzvenela ta prognoza čisto neverjetno.

Danes Schmollerjevo prerokovanje morda ni dosti bolj verjetno. Nekaj se je pa vendar spremenilo: Hitlerjevemu gibanju, ki je nastalo v prvem času po pre-

vratu, se je posrečilo pridobiti velik del nemškega naroda za program, ki hoče biti nacionalističen in socialističen obenem. Pri tako konfuznem gibanju je sicer težko govoriti o točnem programu, zlasti še o socialnem. Vendar pa je mogoče ugotoviti neke ideje, ki jih Hitler propagira in ki so mu pomagale pridobiti toliko pristašev. Tu naj sledim knjigi Ferdinanda Frieda, *Das Ende des Kapitalismus*, ki velja za najboljše in najbolj razširjeno narodno-socialistično delo v tem vprašanju. Izšlo je pred dvema letoma; avtorjevo ime je psevdonim in knjiga najbrže kolektivno delo več pisateljev, ki se zbirajo okrog revije „die Tat“ (Jena, Diederichs).

Knjiga podaja zelo jasno in pregledno sliko razvoja liberalno-kapitalističnega sistema od konca 18. stoletja dalje, vseh konjunktur in kriz, ki so v zvezi z razvojem tehnike in s socialnimi ter gospodarskimi prevrati in reformami. Idealu gospodarskega liberalizma se je najbolj približala doba okrog 1860; pozneje znova naraščajo carinske meje, država začne posegati v gospodarsko življenje, delavske organizacije dobe vedno večji vpliv in tudi predstavniki kapitalizma sami se vedno bolj odvrtaajo od svobodne konkurence in streme za kartelizacijo, unifikacijo, racionalizacijo produkcije. Svetovna vojna je ves ta proces še pospešila, ojačila protekcionizem, privedla na eni strani do ogromne koncentracije kapitala in ustvarila na drugi strani armado brezposelnih; sedanja kriza je kriza kapitalističnega sistema.

Poleg teh idej, ki so prikazane zelo jasno, vendar pa niso ne originalne ne specifične za nemški narodni socializem, pa najdemo v knjigi še mnogo drugih. Sem spada najprej mnenje, da je tehnika v glavnem izžerpala svoje možnosti napredovanja; naša doba se ukvarja le še z izpopolnjevanjem starih izumov in s perfekcioniranjem organizacije obratov; novih epohalnih izumov ni več in prav to je baje eden izmed vzrokov sedanje krize kapitalizma, ki je primeren le za dobo neprestanega tehničnega in gospodarskega napredka. Skepsa glede tehnike ima svojo globljo utemeljitev v mnenju, da mora s kapitalizmom vred propasti tudi racionalistična mentaliteta modernega človeka. Država, kapitalizem in organizacija mas v sodobni demokraciji, kakor jo predstavlja predvsem nemška socialna demokracija, so zapadli danes vsi skupaj v brezdušen birokratizem, zadnjo fazo razvoja racionalizma. Proti njim pa vstaja novo nemško mladinsko gibanje s svojim bogoskataljstvom in iracionalizmom. Revija „Die Tat“ se sploh zavzema z vso silo za to, da se Nemčija odvrne od racionalizma Zapada in nasloni na iracionalizem Vzhoda. S kapitalizmom vred mora propasti tudi demokracija, ki ima z njim skupne duhovne osnove.

Kar se tiče konkretne organizacije gospodarstva, izvaja knjiga načelo, da naj prevzame država vrhovno vodstvo in da naj stopi na mesto liberalnega sistema usmerjeno gospodarstvo. Važno pa je razlikovanje med področji, za katera je primerna produkcija v masi, in med področji kvalitetne produkcije. Le pri prvih naj se izvrši popolna socializacija in ostane produkcija v velikem; pri drugih, ki so specifična domena srednjega stanu, kamor spada tudi inteligenca, pa prevladuje individualnost in mora zato ostati produkcija v malem. Pojem gospodarstva brez (male) zasebne lastnine je po knjigi sploh čisto cerebralna konstrukcija, ki jo razlaga z židovstvom Marxa. — Medtem ko se tako oddolži antisemitizmu, je pa v knjigi mnogo manj zastopana druga specifično hitlerjevska ideja: razlikovanje med finančnim (in trgovskim), industrijskim in veleposestniškim kapitalom. Prvi je najbolj židovski ter internacionalen in ga je treba odpraviti brez pardona; o drugem se sodi navadno bolj milo, fevdalni kapital je pa posvečen po nemški tradiciji in ga je treba ohraniti.

S kapitalizmom vred bo po mnenju avtorjev knjige propadla tudi enotnost svetovnega gospodarstva. Ker se kot integralni nacionalisti ne morejo odločiti za usmerjeno gospodarstvo na mednarodni podlagi, jim ostane le še en izhod: avtar-kija. Svet bo razpadel v večje število gospodarskih enot, od katerih bo vsaka za-dostovala sama sebi. Take enote knjiga ne vidi v Nemčiji, ampak v združitvi in-dustrijske Nemčije z agrarnimi državami bivše Avstro-Ogrske in Balkana v gospo-darsko enoto; s tem povzema ideje Naumannove „Mitteleuropa“ iz l. 1916.

Iz tega pregleda je razvidno, da ustreza narodno-socialistična ideologija nemški nacionalistični in romantično idealistični miselnosti; hitlerjevstvo je speci-fično nemški fenomen. Vendar pa to še ne more razložiti njegovega uspeha, ki mora imeti pač predvsem socialne razloge. Moč kapitala je v Nemčiji v času vojne in in-flacije le narastla; toda ti krogi, ki so se jim pridružili tudi nositelji nemškega fevdalizma in militarizma, so pač tuji vsaki socialistični miselnosti. Tudi položaj zaposlenega delavstva, ki ima močne strokovne organizacije in je imelo preko socialne demokracije in deloma tudi preko centrauma dolgo časa velik vpliv na vlado, je v Nemčiji relativno še dosti ugoden; v času republike si je pridobilo važne pravice in zato v njem ni mogoče videti nositelja hitlerjevstva. Mnogo težji je pa položaj srednjega stanu, t. j. malih trgovcev, podjetnikov, obrtnikov, kmetov, inteligence in veletrgovine, nove pravice organiziranih uslužbencev, hiperproduk-cija inteligence najhujše prizadeli. Ta socialni sloj je pa obenem prežet z nemško tradicijo in zato je treba pač v njem videti pravo jedro narodno-socialističnega gibanja. Pozneje so se mu seveda pridružili tudi mnogi drugi, med njimi tudi del brezpoveljnega proletariata.

Po vseh teh analizah ostane le še vprašanje: kakšna je v socialnem razvoju naših dni dejanska vloga hitlerjevcev? Po zelo razširjenem mnenju je vse to gi-banje le orodje v rokah velekapitala. To naziranje po mojem mnenju ni popolnoma točno. Po razvoju zadnjih let sicer ne more biti dvoma, da obstaja v Nemčiji vele-kapitalistično-militaristično-fevdalni tabor, ki zasleduje smotreno svoj namen, da stre vse marksistične in republikanske elemente in dobi sam vso oblast v roke. Borba narodnih socialistov proti istim nasprotnikom mu je brez dvoma simpatična in jo je tudi denarno vzdrževal. Vendar pa bi bilo napačno misliti, da si ti krogi žele, da bi Hitler dobil vso oblast v svoje roke. Tudi zanje je namreč velika uganka, ali bodo narodni socialisti v tem primeru začeli izvajati svoj socialistični program, s katerim so si pridobili toliko pristašev in o katerega logičnosti in iz-vedljivosti se toliko debatira. Zato so si izbrali drugo pot: sklenili so sicer podpi-rati narodno-socialistično stranko, obenem ji pa onemogčiti, da bi prišla sama na oblast in potem samostojno odločala o socialnih vprašanjih. Narodni socialisti pa na to niso hoteli pristati; ta konflikt je najboljša razlaga vseh sprememb v vodstvu nemške politike od Brüningovega odstopa dalje. Kakor je videti, je Hitler zdaj v tem boju podlegel in prevzel vodstvo vlade, v kateri ima v socialnem oziru vezane roke. Njegov socialni program, ki je navduševal toliko nemških mislecev in mno-žic, pa bo ostal, kakor vse kaže, neizveden in ga bo mogoče citirati le še kot eno čudnih peripetij razvoja nemškega povojnega političnega mišljenja.

Fran Zwitter.